

Младежка визия за развитие на България
Инициатива на президента на Република България Росен Плевнелиев
12 декември 2015 г.

Становище
от Теодора Емилова Обретенова
Лесотехнически университет, гр. София

„Демографски предизвикателства – как да подготвим качествен човешки капитал при спазване правата на човека и основните свободи?“

Република България като държава подписала Декларацията за правата на човека, провъзгласена на общото събрание на ООН на 10 декември 1948г. гарантира на всеки български гражданин чрез Конституцията правото на живот, правото на личен и семеен живот, правото на справедлив съдебен процес, всеки има свободата да изповядва религията си, свобода на словото, право на образование и др. изброени в Конвенцията за правата на човека и основните свободи.

Страната ни е изправени пред сериозни демографски предизвикателства, които много често са обвързвани със спазването на основни човешки права, като правото на живот, правото на образование и правото на щастлив семеен живот. От различни национални и международни статистики и прогнози е видно, че нацията ни доста бързо се топи, вследствие на различни фактори като по-високата смъртност, ниска раждаемост, емиграция на младежи и хора в трудоспособна възраст. От тази гледна точка предизвикателствата са няколко: повишаване на раждаемостта, борба със застаряващото население на страната и повишаване качеството на средното и висше образование.

За справянето с тези предизвикателства на страната ни безспорно е необходим качествен човешки капитал. Равнището на образование на населението определя облика на всяка съвременна страна, играе важна икономическа роля в настоящето и бъдещето. В тази връзка, основополагащ стратегически документ, е Стратегията „Европа 2020“ за растеж през следващото десетилетие. Европейската комисия приема тази стратегия през 2010 г., като си поставя пет амбициозни цели – в областта на заетостта, иновациите, образованието, социалното приобщаване и климата/енергията,

които трябва да бъдат постигнати до 2020 г. В съответствие с нея, в България е разработена и се прилага Национална програма за развитие: България 2020.

Една от водещите цели на общоевропейската стратегия е подобряване на образователното равнище на населението, утвърждаване на равнопоставеността, социалното сближаване и активното гражданско участие.

Политиката по образование и обучение дава възможност на всички граждани, независимо от тяхното лично, социално или икономическо положение, да придобиват, актуализират и развиват през целия си живот както специфичните за работата умения, така и ключовите компетентности, необходими за тяхната пригодност за заетост, както и да стимулира ученето с цел усъвършенстване, активно гражданско участие и межкултурен диалог.

Справянето с неравнопоставеността в образованието следва да се осъществява чрез осигуряване на висококачествено образование в ранно детство, и целенасочена подкрепа, както и чрез насърчаване на приобщаващо образование. В системата за образование и обучение следва да бъде поставяна като главна цел всички учещи, включително тези с неравностоен социален произход, със специални потребности и мигрантите, да завършват образованието си. Образованието трябва да насърчава межкултурните компетентности, демократичните ценности и зачитането на основните права, и опазването на околната среда, както и борбата срещу всички форми на дискриминация.

Проследявайки данните в демографската статистика по отношение на образованието и ученето през целия живот на Националния статистически институт (НСИ) за периода 2008 – 2013 г. се забелязва значително подобрение в образователната структура на населението, като се очертава трайна тенденция за увеличаване броя на населението с висше образование – от 54 910 завършили през 2008 г. те нарастват до 66 423 през 2013 г. Същевременно при завършващите основно или по-ниско образование се наблюдава тенденция към намаляване – от 69 649 завършили основно образование през 2008 г., те намаляват до 54 116 през 2013 г.

Анализът на данните за образованието в Република България на НСИ, за учебната 2013/2014 година показва, че тенденцията е към намаляване на учещите средно образование, което се дължи предимно на преждевременното напускане на училище от учениците, най-вече от тези в основно образование.

За учебната 2012/2013 г. класните стаи са напуснали 13,5 хил. ученици. Често това се случва поради семейни и социални причини – ниски доходи, безработица,

понижаване на жизненото равнище. Данните за основното и средното образование на НСИ показват, че 47,9 % от учениците са напуснали училище поради семейни причини, а 10,7% са напуснали заради нежелание да учат.

Тези факти са показателни за липсата на родителска заинтересованост и контрол. Предоставянето за безвъзмездно ползване на учебници и учебни помагала за децата от подготвителна група и учениците от I до VII клас спомага за намаляване на отпадането на ученици поради посочените по-горе социални фактори. Притеснителен е фактът, че непосещаването на учебни занятия е втората причина за отпадане от училище, породена от негативно отношение към учебния процес и липсата на мотивация. Трудностите при усвояването на учебния материал и неразбирането на учебното съдържание, както и липсата на съпътстващи мерки за преодоляване на този проблем (консултации по предмети, индивидуална работа, извънкласни дейности, целодневна организация на обучение) водят до незадоволителен успех. Това е третата, най-често посочвана причина, за прекратяване на образованието.

Друга, не малка част от тези в училищна възраст (35,2%) напускат училище поради заминаване за чужбина.

Преждевременното напускане на училище е значим социален и икономически проблем. Той намалява възможностите за реализация в живота и на пазара на труда, води до невъзвращаемост на вложените средства за образование. При лицата, които притежават основно или по-ниско образование, нарастват рисковете от социално изключване. Не на последно място, това явление създава предпоставки за влошаване на качеството на живот и благосъстоянието на сегашното и на бъдещите поколения, както и поставя големи трудности в осигуряването на работна сила в страната ни.

Изключително важно е да се работи в посока за предотвратяване причините за преждеременно напускане на училище, като се цели създаването на условия за ограничаване на тези причини. Необходимо е подпомагането на преждеременно напусналите училище отново да се включат в образованието или до придобият квалификация. Усвояването на европейски средства от страна на образователните институции по програми и стратегии като Оперативна програма „Управление на човешките ресурси“ и Оперативна програма „Нови възможности“ би довело до положителни резултати в тази посока.

В България през последните години се наблюдава очевиден демографски срив. Експертите в областта го определят като катастрофален, най-вече за социалната сфера, здравеопазването и образованието. Поради тези факти, се очертава трайна тенденция за

намаляване в броя на завършващите средно образование. От почти 70 хиляди завършили през 2008 г., техният брой намалява до 55 хиляди през 2013 г. Тази неблагоприятна тенденция несъмнено се отразява на системата на висшето образование. В същото време, докато броят на завършващите средно образование намалява, то плановия прием на студенти в университетите нараства. Така за учебната 2013/2014 г. броят на местата за първокурсници възлиза на 71 480. Тревожен е фактът, че плановият прием на студенти от 2011/2012 г. системно надвишава броя на завършващите средно образование, като през 2013/2014 той го надхвърля с над 16 хиляди души.

Липсата на баланс между брой завършващи и свободни места в университетите, е една от причините дори и най-посредствените ученици да стават студенти.

При завършващите висше образование, тенденцията от няколко години насам и по последни данни на НСИ е в свръхпредлагане на бакалаври и магистри по икономически специалности и администрация, и специалности по обществени науки и човешко поведение, при намаляване дела на инженери, учители и лекари. Пазарът на труда в България вече изпитва сериозен дефицит на специалисти в областта на инженерните науки и медицината. Тази статистика е показателна за това, че са необходими значими реформи в българската образователната политика, за подобряване на съотношението между специалностите и повишаване качеството на образованието.

Много важна стъпка за решаване на проблема с младежката безработица е непрекъснатия диалог между образователни институции и бизнеса, с оглед модернизиране на учебните програми и постигането на баланс на трудовия пазар в търсенето и предлагането на подходящи кадри. В момента, във фокуса на много европейски проекти и програми е поставен този проблем, и образователните институции следва да търсят адекватни решения.

Възможен начин за подготовка на качествен човешки капитал е използване на възможностите, които предлага европейската стратегия за Учене през целия живот. Продължаващото през целия живот обучение е сред приоритетните области на европейските и българските стратегически документи, като основна цел е повишаване участието на възрастните в ученето през целия живот, особено тези с ниска квалификация.

Участието в различните форми на учене през целия живот безспорно ще реализира повишаване на интелектуалния капитал, но това изисква както наличието на ясна стратегия и активно участие на образователните институции, така и повишаване на мотивацията - организационна и личностна.

В заключение,

отговорът на въпроса „как да подготвим качествен човешки капитал при спазване правата на човека и основните свободи“ е свързан с решаването на следните ключови проблеми за страната:

- ✓ осигуряване на висококачествено образование още в ранно детство чрез целенасочена държавна, институционална и семейна подкрепа;
- ✓ контрол върху преждевременното напускане на училище и по-активни съпътстващи мерки за усвояване на учебния материал в основното образование;
- ✓ постигане на баланс между завършващите средно образование ученици и плановия прием на студенти, с оглед повишаване качеството на входа на висшето образование;
- ✓ подобряване съотношението между завършващите висше образование, обществени науки, и тези завършващи медицина и инженерни науки, съобразно изискванията на пазара на труда;
- ✓ по-пълно използване възможностите на европейски програми и проекти за учене през целия живот и продължаващо обучение.